

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

מצא בקבוק ויסקי בערב פסח והניחו מחוץ לביתו

וראוי להקדים בדרך קצרה, כי בהלכה של חמץ שעבר עליו הפסח יש שני דינים: האחד, מי שעבר על איסור בל יראה קנסוהו חז"ל שאסור באכילה והנאה ובין אם השהה החמץ מזיד או שוגג ואונס (סימן תמח ס"א). והשני הוא גז"ר רה שאסרו בירושלמי על מי שביטל חמץ והשהה אותו בביתו, וזאת מחשש שיערים לומר שביטל אף על פי שלא ביטל וכך נפסק בשולחן ערוך (שם ס"ה).

וניתנה ראש ונשובה לספק דלעיל; אם נאמר שמעמד הבקבוק הנמצא כחמץ מבוטל, הרי שלכאורה דינו כחמץ שלו מבוטל שאסור בהנאה. זאת ועוד, היה עליו בשעה שמוצאו לאבדו כליל מן העולם, וכדין מי שמוצא חמץ בביתו בפסח שכתב בשולחן ערוך (תמו ס"א) שאם הוא בחול המועד יוציאנו ויבע"רנו, ואם הוא ביו"ט יכפה עליו כלי, אמנם בדיעבד היה מקום להתירו בהנאה בהפסד מרובה ועל פי השערי תשובה (תמח סק"ח בתוך דבריו), אלא שאינו עניין למקרה זה כדלהלן.

האמנם כן הדעת נוטה כי הבקבוק הינו חמץ שמכור לגוי, ואף שאדם זה מחמיר שלא למכור חמץ בעין בביתו, ואם כן יתכן לומר שבמכירתו לגוי אינו מתכוון למכור חמץ בעין, אלא שהאמת כי זו היא תכלית ומטרת המכירה

המשך בעמ' ב'

שאלה: אחד שהיה לו בביתו בקבוק ויסקי, ובדעתו נתכוון להקנותו לבעל חנות מכולת שימכרנו עם תכולת חנותו, אמנם רבות מחשבות בלב איש ולב"סוף יצא העניין מדעתו, ורק בערב פסח לאחר חצות נזכר מהדבר. בהלילתו הגדולה ובלי להתמהמה תפס בידו הבקבוק ויצא חוץ לביתו והניחו הפקר על הר שומם הסמוך לביתו. ככלות ימי הפסח הלך לראות את שלום הבקבוק והנה הוא שלם ולא נגעו בו לרעה, ועל עתה בא לשאול האם יכול לחזור ולזכות בו ולהינות ממנו, או שאסור כדין חמץ שעבר עליו הפסח, עוד רוצה לדעת אם מה שעשה כהוגן עשה.

תשובת הרב שליט"א: בראשית יש לדון בשאלה זו מהו מעמד הבקבוק בשעה שמצאו והניחו חוץ לביתו; מצד אחד יש לומר שמאחר שמנהגנו לכתוב בנו"סח שטר המכירה לגוי למכור החמץ בכל מקום שהוא, הרי שהבקבוק היה מכור לגוי, אלא שיש להסתפק, מכיוון שהוא מחמיר שלא למכור חמץ בעין, אם כן אין דעתו במכירתו על חמץ כעין זה, ויש פנים לומר שאת הבקבוק ביטל כעפרא דארעא בעת שריפת החמץ, ויש נפקא מינה גדולה לעניין חמץ שעבר עה"פ איך נגדיר את החמץ אם הוא מכור או מבוטל.

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

ברך על מאכל בפסח ונפל מידו

חומרות רבות יש להן מקום בימי הפסח, אשר כלל ישראל הכשרים מהדרים בהן להתרחק אפילו ממשוהו חמץ שחלילה לא יכנס לתוך פיהם. אחת החומרות הידועות היא שלא לאכול ממאכל שנפל על הרצפה, וכל זאת מחשש שמא אינה נקיה מספיק ואולי נדבק במאכל שמץ חמץ. מה יעשה אדם ובעודו מסיים את הברכה נשמט המאכל מידו על הרצפה, כאשר לפניו עומדות לעשות אחת משתי הבררות: לא לאכול ולעבור על איסור ברכה לבטלה, או לוותר על החומרה כדי שלעבור על ברכה לבטלה:

תשובה: אם ישנה אפשרות לחתוך את החלק החיצוני פשוט הדבר שכך יעשה, וכן במאכל יבש שנקל לניקוי, ואף אם מצד חומרתו אינו אוכל גם באופן זה, אמנם נראה שגם ללא אפשרות זו, כיון שאינה אלא חומרה ראוי שיאכל ולא יעבור על איסור ברכה לבטלה.¹

תופרת שקיבלה בגד לתקן וקלקלה

לכבוד החג קנו לבחור צעיר לימים קפוטה חדשה, סוף מעשה במחשבה תחילה, ומכיוון שידע אביו כי בנו בשיא גיל הגדילה, לפיכך קנה לו מידה ארוכה קצת מכפי מידותיו, ואת הקפוטה הביאו לתופרת על מנת שתעשה מכפלת יפה, ולכשיגדל הנער יפתחו אותה, כך שתתאים לו לאורך כמה שנים. מה שקרה בסוף, שהתופרת מקוצר רוח ומרוב עבודה ועומס 'שכחה' את ההוראות, ובמקום לקפל את הבגד במקום המסומן היא גזרה את הבגד לפי מידה זו, ובכך קיצרה את אורך חיי הבגד שכמובן לא יתאים לו בעוד כשנה. והשאלה המתבקשת מי חייב לשלם למי: האם צריך לשלם לה את שכר עבודתה, או להיפך היא זו החייבת לשלם על מה שבעצם גרמה נזק במה שעשתה.

תשובה: על פי דין אין חיוב כלל לשלם את שכר עבודתה.⁴ לעניין שומת הנזק שגרמה התופרת ראוי להתפשר.⁵

הנמצא במקום שאין שם רק מצות מכונה

אדם שמתוקף תפקידו במערכת הביטחון ימצא בחג הפסח בשנה זו במקום שלא יספקו לו רק מצות מכונה, והוא ובית אביו נהגו שלא לאכול רק מצות שנאפו בעבודת יד, ועתה בא בשאלת תם שיוודע לשאול, האם יכול הוא לאכול בליל הראשון מצות מכונה או שראוי לו להימנע, ואם מותר האם צריך לעשות התרת נדרים:

תשובה: בנושא מצות מכונה יש שני חלקים: א. אם יש בהם חשש חמץ. ב. אם אפשר לצאת בהם ידי חובת מצות בלילה הראשון, מכיוון שבהם יש דין מיוחד שבעשייתם צריך כוונה "לשם מצות מצווה", ודנו הפוסקים האם כוונת מפעיל נחשבת לכוונה "לשמה". ולכן, בלילה הראשון כדאי לחפש דווקא מצות עבודת יד, ואם אינו יכול להשיג כלל הרי שמחוייב לאכול כזית מצה² ואין צריך לעשות התרת נדרים³, ובשאר הימים אם הדבר קשה מאוד, יכול לאכול מצות מכונה ועדיף להימנע.

בעיסה. שעיסת הבצק מחוברת בשעה שנכנסת לתנור וחם מקצתו חם כולו). אבל בזמננו על ידי פיתוחים חדישים אין כלל חשש חמץ כלל במצות אלו כשיש השגחה טובה, ועיקר טעם הנמנעים מלאכול מצת מכונה הוא משום בעיית ה"לשמה", ובשאר ימי הפסח הוא משום מנהג אבותיהם בידיהם או משום דברי המהרש"ם (בשו"ת ח"ט סי' ל"א, הנדמ"ח מכת"י) דיש לחשוש גם בשאר ימי הפסח שמא ישתמשו בהם ב"לילות הראשונים, ובדבר הנמסר לרבים יש לגזור ביותר.

2 בעת הפציע המצאת מצות המכוונה, התעוררו רבים מגדולי אותו דור ואסרוהו בהחלט, מהם רבותינו זצ"ל: החידושי הר"ם (מכתב בליקוטי יהודה פסח), בעל הדברי חיים (שו"ת סימן כ"ג) רבי שלמה קלוגר, אבני נור (סימן תקל"ז) ועוד. ואף היו מהם שכתבו עליהם שהם חמץ גמור, אמנם כתב בעל דברי יציב מקלויזנבורג בשם הגה"ק מנאסויד זצ"ל שרק על זמנם כתבו כן שהיה חשש אמתי של חמץ מכמה סיבות (הקושי לנקות את הגלגלים וחלקי המכונה כל 18 דקות. שמא יתערב שמן המכונות

1 שאלה מעין זו פושטת צורה ולובשת צורה בכמה נידונים בפוסקים: א. ברך המוציא לפני הבדלה (רמ"א סימן רע"א סעיף ה, ובמג"א סק"ב), ב. ברך ביום תענית ציבור (שערי תשובה סימן תקס"ח סק"א מביא מחלוקת). ג. ברך על מאכל חלבי אחרי שאכל בשר (ש"י חמד האחרונים דבתענית יחיד שלא אמרו בלשון נדר כולם יסברו שיאכל. אף כאן שאין זו אלא חומרה ולא אמרו בלשון נדר נראה דיאכל, ופשוט שאם המקום אינו נקי בעליל מחמץ, שלא יאכל.

ואורחות צדיקים תשמור".

קיים קושי לשום בדיוק נזקים של בגדים שעדיין ראויים לשימוש. יש אומרים לפרוס את שווי הבגד לפי קנייתו

לאורך הזמן שראוי לעמוד, אמנם יש שפסקו בזה מכיוון שבגד בזמן שהוא חדש שווה יותר מהימים שהוא ישן, ויש אומרים שהפער בין בגד יד ראשונה ליד שניה הוא שווי הנזק וגם על כך יש משיגים והטוב ביותר להתפשר.

3 דגול מרובה (יו"ד סי' ריד), אם צריך לאכול מחמת חולי או אונס לפי שעה אין צריך התרת נדרים, ומשום כך הנצרך לאכול בתענית ציבור מחמת חולי ואונס לפי שעה אינו צריך התרת נדרים.

4 ח"מ סימן שו סעיף ד. שאכן לא השביחה את הבגד כלל ואין הנידון אלא לעניין הנזק שגרמה. וראה בבא מציעא דף פ"ג ע"א ממעשה של סבלים ששברו חביות לרבה בר בר תנה, ואמר לו רב שלא רק שלא יתבעם אלא אף ישלם את שכרם משום "למען תלך בדרך טובים,

לחתום ערבות - ראוי להימנע או מצווה גדולה

לא אחת קורה ועומדים בפני דילמה מטרידה: צורכי עמך מרובים, והנה מגיע חבר או קרוב שזקוק נואשות להלוואה ומביקש מיידו שיהיה ערב בעדו. מצד אחד כולנו רוצים להיות טובים ונחמדים וקשה לעמוד מנגד, ומן הצד השני עולה מאליו הספק המנער, שמא ואולי לא יוכל הלווה לעמוד בפירעון החוב, וכיצד אחתום ערבות אם אינני רוצה לשלם ולפעמים גם אינני מסוגל כלל לעמוד בסכום שכזה.

זאת צריך לדעת בצורה ברורה, כי חתימה על ערבות כמוה כהתחייבות גמורה ומוחלטת, ואין שום דרך להתחמק ממנה בטענה המגוחכת "מה לי ולחוב של חברי ומדוע עלי לשלם עבורו", טענה שנשמעת פעמים רבות מפי ערבים שחתמו ואינם רוצים לפרוע את החוב. אלא כאמור, מי שחתם ערבות עליו לדעת כי באם לא יפרע הלווה בזמן, או כפי התנאים שסיכמו ביניהם המלווה והלווה, הרי שהוא חייב לשלם כדין וכהלכה, אלא שראוי לדעת מתי ראוי לחתום על ערבות ומתי כדאי להימנע.

לעולם יתרחק אדם מן הערבנות

הרמב"ם בספרו (הלכות דעות פ"ה הלכה י"ג) פסק להלכה את דברי הגמרא "לעולם יתרחק אדם מן הערבנות" (יבמות קט ע"א), ובעקבותיו הלכו הרבה מגדולי הדורות שהזיירו את בניהם בצוואתם לבל ייעשו ערבים בעד שום אדם, ראה בשל"ה הקדוש (שער האותיות ותרנות אות ח): "גם אנוכי מצווה אתכם ומושב עמאבותי זלה"ה שלא אהיה ערב בשביל אדם כן אנכי מצווה אתכם בתוקף", את דבריו מביא בספר מעיל צדקה (סימן תשל"ח) ומסיים בסיפור נורא: "ראיתי מעשה באדם שיצא ערב על חברו ובא לצער כל כך עד שבחר לחנוק נפשו, ועל זה ציוו רבותינו שיתרחק האדם מן הערבנות.

הערב עושה מצווה כמעט כמלווה עצמו

מנגד הרבה פוסקים כתבו כי מצווה גדולה יש בדבר זה להיעשות ערב עבור חברו, במהרש"א (יבמות שם) כתב שהערב מקיים בזה מצוות גמילות חסד, אלא שמסייג דבריו שיתערב לחבירו רק במקום שלא יבוא נזק לו, ופירש את הגמרא להתרחק מן הערבנות שכוונתה שברוב הפעמים וברוב המקרים כדאי להימנע ולהתרחק, [ראה עוד מרדכי ב"ק סק"ס, בשו"ת הרדב"ז סימן תשס"א שכתבו שיש בכך מצווה].

הגדיל לעשות עמנו בספר יוסף אומץ (הקדמון, ה"ה רבי יוסף יוזפא האן נירלינגן מפרנקפורט) שכותב כי כיון שיש עשירים שלא ילוו רק אם יידעו שהלווה מבוטח על ידי ערב, הרי שכשם שמצווה גדולה להלוות לעני כן מצווה להיות ערב בעדו ועושה מצווה כמעט כמלווה עצמו, ופירש את דברי הגמרא רק על אופן שאין המלווה תובע כלל את הלווה אלא את המלווה.

אשר על כן כל הבא לחתום על ערבות ראוי שיעשה זאת בשום שכל, ויעמיד לנגד עיניו שלושה תנאים:

- א. שלא יבוא לידי נזק, ואם סובר כי עלול לבוא לו נזק כי אין הלווה איש נאמן, או לחילופין הלווה בבור עמוק ואין סיכוי שיעמוד בפירעון החוב, כי אז אין מצווה כלל. [אלא אם כוונתו לפרוע עבורו ובדרך כבוד, ויכול שיפרע לו ממעות מעשר].
- ב. רצוי שיקח משכון או צ'ק מהלווה, וכפי שהדריך בפלא יועץ (ערך ערב) "הדרך הישרה כל שהיא תפארת לעושיה שלא יכנס ערב אלא אם נוטל משכון קודם".
- ג. מצווה זו היא רק כאשר צריך הלווה לפרנסת ביתו או לנדוניה, אבל לא לצורכי מסחר, וכמו שכותב בספר יוסף אומץ: אבל לפרקמטיא וכיצוא, על זה אמרו רבותינו להתרחק מן הערבנות.

דגים ששווקו ללא בדיקה מתולעים

ביני עמודי

הרה"ג רבי שלמה חיים רחמרין

סערה של ממש התחרשה באחת מחנויות הדגים המפורסמות שבעיר:

כמות נכבדה של דגי קרפיון טריים ששווקו באחד הימים לפני החג, לא עברו בדיקה ראויה אצל המשגיח לוודא שאינם נגועים חלילה בתולעים, דבר התקלה נודע באיחור מעט ולאחר שכבר לקוחות רבים הספיקו לקנותם לכבוד החג הקרב. עם היוודע הדבר לגוף הכשרות שהחנות תחת אחריותה, היא התאמצה להשיג את כתובות הלקוחות שקנו את אותם דגים וליידע אותם על המאורע החמור, וכי הם מוזמנים לבא ולהזדכות בדגים טריים חדשים, והפעם גם כשרים למהדרין ללא כל פקפוק.

אל בית ההוראה פנתה עקרת בית זריזה, שכבר הספיקה לטחון את הדגים ולהעמידם על האש, ובשעה שקיבלה את הטלפון כבר היו קציצות הדגים שמורים במקפיא עד בא החג, ונפשה בשאלתה מה יהיה על כל עמל כפיה והאם אכן עליה לזרוק הכול בגלל סרח האיסור, או שמא יש צדדים להתיר, בדיעבד או לכתחילה.

תשובה: זאת ברור כי החשש על תולעים שעלולים להימצא בדגי הקרפיון, הם איסור גמור כמו שהאריכו הפוסקים בדורות האחרונים, באשר תולעים אלו באים מחוץ לדג ויש על אכילתם איסור אכילת שרצים דאורייתא, ואם כי רובם נקיים, הרי שעדיין צריך בדיקה במקום שאפשר לברר להוציא מספק איסור תורה.

נוסף על זאת, וודאי שעל כל מערכת כשרות אמנם כל עוד לא נטחנו הדגים הרי שהתולעים שלמים, והכלל בידינו ביטול: "בריה אינו בטל", (יורה דעה סימן ק ס"א) פירוש הדבר, כי בעל חי שלם אינו בטל, ולכן לגבי הדגים שנאכלים שלמים יש חשש איסור תולעים. אולם לאחר שהדג נטחן ואיתו התולעים שוב הם אינם מוגדרים "בריה", והם בטלים ברוב באופן שמותר לכתחילה לאוכלם ללא חשש. אמנם זאת למודעי, שבדין ביטול איסור אסרו חכמים לבטל איסור לכתחילה, (שם סימן צט ס"ה) ולכן כל ההיתר לטחון הוא בתנאי שאין כוונה לבטל האיסור. [אם כי בשיחה עם המשגיח התברר שהדגים עברו בדיקה על ידי גוף כשרות ברמה פחות מהודרת, כן הוסיף שבתקופה של החורף השכיחות של תולעים מזערית, ובהינתן שכך בית ההוראה התייר גם את הדגים השלמים.]

המשך מכתלי בית ההוראה מעמ' א'

לגוי, לכסות מכל ספק ובדל של חמץ שלו בביתו ואפילו המבוטל, ולכן אם כי עקרונית מחמיר שלא למכור בביתו, לבסוף שלא הוציאו מביתו הרי שדעתו מסכמת בשעת המכירה לגוי, למכור כל חמץ שיש לו ברשותו.

ועתה יש לברר בדין במי שמוצא בביתו חמץ שמכר לגוי, וכאמור לעיל המוצא חמץ שלו עליו לשורפו או לכפות עליו את הכלי, ובזה שהחמץ שלו דנו בזה הפוסקים מה יעשה, ולפנינו פסק ההלכה הבהיר של בעל שבט הלוי (חלק ט סקט"ז) שכתב שלוש עצות: א. שיעשה מחיצה עשרה טפחים. ב. שיכניס למקום שמי סומן כמכור לגוי. ג. ומתיר אפילו לשרוף ואין חשש של גזל הגוי כיוון שאין הגוי מקפיד על זה עיין שם, [ויש אחרונים שנקטו שאסור לשרוף].

עוד זאת צריך לברר ולומר, שבמה שמגביה את החמץ אינו כקונה אותו לעצמו ומפקיע מרשות הגוי, וזה כמו הכלל שכתבו הראשונים בגוי שמביא לישראל לביתו דורון חמץ באחרון של פסח, שאין החמץ נעשה של היהודי בקנין חצר, כיוון שאומרים "איסורא לא ניחא ליה דליקני", ואם כן גם בזה שלוקח החמץ אינו קונה לא בהגבהה ולא בקניין יד כיוון שאינו רוצה לזכות בו וכפי שפסק שם בשבט הלוי.

נמצא איפה בנידן דידן נראה למעשה: א. לכתחילה מי שמוצא חמץ בביתו והוא מהמחמירים שלא למכור חמץ בעין, ישרוף את החמץ, וזאת על הצד הרחוק שמא אין החמץ מכור אלא מבוטל. ב. לאחר מעשה שלא שרפו, אין להחמיר בו כדין חמץ שעבר עליו הפסח ומותר באכילה והנאה כדין חמץ של גוי שעבר עליו הפסח.

